

1. számú melléklet

A feladatokhoz kapcsolódó tananyagok az általános iskola 5–8. évfolyamai számára

Bevezető ismeretek a siketekről

Téma: A siket közösségek főbb ismérvei

Ajánlott évfolyam: 5. osztály

Ajánlott témakör: Kommunikáció, bevezetés

Didaktikai feladat: Ismeretbővítés, attitűdformálás

Ajánlott munkaforma: Kiscsoportos és páros munkaforma

Módszertani ajánlás: Az ismeretanyag közös feldolgozása, majd a feladatok megoldása páros munkafarmában IKT-eszközök alkalmazásával

Bevezetés

A siketekről és a jelnyelvekről általában

Találkoztál már olyan emberekkel, akik beszéd helyett kézjelekkel kommunikáltak? Ők a siketek. A siketséget kétféleképpen értelmezhetjük. Az egyik értelmezés a hallásvesztés mértéke felől történik. Ez alapján a siketek azok a személyek, akiknek hallásvesztése 90 dB-nél nagyobb mértékű. A decibel (dB) a hangok erősségének mérésére alkalmazható mértékegység (Gósy 2004); a 90 dB a kiabálás erősségének vagy egy közeli teherautó zajának felel meg. A siketek mellett azonban vannak olyan személyek is, akiknek a hallásküszöbük 25–90 dB közötti tartományba esik (a 25 dB a suttogásnak felel meg), azaz van úgynevezett hallásmaradványuk, amelyre támaszkodni tudnak. Ők a nagyothallók. Velük ellentétben tehát a siketeknek nincs hallásmaradványa, vagy olyan minimális mértékű, amelynek segítségével már nem képesek meghallani a beszédet. Mivel a világon mindenütt élnek ilyen emberek, mindenhol kialakultak a jelnyelvek a siket közösségekben, amelyeknek a segítségével ugyanúgy képesek kommunikálni, mint bármelyik halló személy. A másik megközelítés szerint a siketek olyan személyek, akik vizuálisan értelmezik a világot, és a mindennapi kommunikációjuk során jelnyelvet használnak (Bartha 2004). Magyarországon kb. 40 000–60 000 főre tehető e közösség száma (Vasák é.n. [2004]: 14). Kétnyelvű közösségnek nevezzük őket, mivel a mindennapi kommunikációjukban jelnyelvet és írott magyar nyelvet is alkalmaznak (Bartha 1999).

Bizonyára már sokszor találkoztál azzal a kifejezéssel, hogy *süket*, *süketnéma*, *siketnéma*. A siketek ezeket a megnevezéseket nem fogadják el, mivel a *süket* megnevezés *'bolond'*-ot is jelent. A *néma* utótagú szavakat pedig azért nem alkalmazzák, mert képesek a hangadásra, és nagyon sok és kitartó tanulás árán meg tudnak tanulni beszélni, tehát nem némák. Ugyanakkor a hallókkal gyakran szájról olvasás útján kommunikálnak, de ilyenkor az információnak csak a töredékét képesek ezen a módon megérteni, így ez a fajta kommunikáció nem hatékony számukra (Hattyár 2008). A hallókkal történő kommunikáció megvalósulásához egy másik lehetséges megoldást a jelnyelvi tolmácsok jelentik, akik kommunikációs közvetítő szerepet töltenek be a két fél között.

A jelnyelvet ma is sokan *jelbeszédnek* nevezik, de ez helytelen, mert a jelnyelv nem a hangzó nyelvek jelelt formája. Ugyanolyan értékű nyelv, mint bármilyen hangzó nyelv (például a magyar, az angol, a német), saját nyelvtana van, és ugyanazokat a funkciókat képes betölteni, mint egy hangzó nyelv. Jelnyelven éppúgy bármi kifejezhető, a különbség csupán a kivitelezés módjában rejlik, azaz a mondanivaló vizuálisan jelenítődik meg.

A siketek kommunikációjának jellegzetességei

Téma: A kommunikáció lehetséges formái

Ajánlott évfolyam: 5. osztály

Ajánlott témakör: Kommunikáció

Didaktikai feladat: Ismeretbővítés, attitűdformálás

Ajánlott munkaforma: Csoportos és páros munka

Módszertani ajánlás: Az ismeretanyag kiscsoportokban történő feldolgozása, majd közös megbeszélés, végül a feladatok páros munkaformában történő megoldása

A jelnyelv mint kommunikációs forma, a jelnyelvi kommunikációs folyamat tényezői

A nyelvnek több megvalósulási formája is létezik, így nem a beszéd az egyetlen. Vannak más típusú, a vizualitáson alapuló manuális nyelvek is (Bartha 1999), ezek a jelnyelvek. A siket közösségek tagjai a jelnyelvek segítségével kommunikálnak. A jelnyelvi kommunikáció során azonban nemcsak a kezeknek jut fontos szerep, hanem figyelni kell a testtartásra, az arcjátékra (mimikára), valamint az artikulációra, azaz a szájmozgásra is (Mongyi-Szabó é. n. [2004]). A jelnyelvi kommunikációs folyamat során ugyanazok a tényezők jelennek meg, mint a hangzó nyelvek esetében. A jelnyelvi kommunikáció során éppúgy van egy feladó és egy címzett, akik között zajlik az üzenetátadás. Ehhez szükséges a közös kód, azaz a közös nyelv, amely a siketek esetében a jelnyelv. Ebből adódóan a kommunikációs csatornák is eltérnek. A siketek sikeres kommunikációjának feltétele a megfelelően belátható tér biztosítása. Fontos, hogy a két személy között ne legyen olyan gát, amely a kommunikáló felek valamelyikét akadályozza a szemkontaktus kialakításában, fenntartásában. A siketek esetében tehát vizuális (látható) csatornán keresztül valósul meg a kommunikáció, míg a hangot közvetítők, mint például a telefon, nem biztosítják az üzenet átadását a címzett számára.

A siketekkel történő interakciókban fontos szerepet játszanak az írásbeli kommunikációs formák is, amelyek a magyar nyelv írott formáján zajlanak, hiszen a jelnyelvnek nincs írásbeli változata. Az írásos kommunikáció általuk leggyakrabban alkalmazott formái például az sms, a chat, az ímé.

A jelnyelv és az írott nyelv mellett a hallókkal történő diskurzusban hangsúlyt kap a szájról olvasás is, amely szintén a magyar nyelv segítségével történik. A siketek gyakran ily módon próbálnak kommunikálni azon halló társaikkal, akik nem ismerik a jelnyelvet. Ez a módszer azonban nem biztosítja maradéktalanul a kommunikáció sikerességét, mert az információknak csupán kb. a 40%-át képesek ezúton megérteni. Mivel a siketek a jelnyelvet és a magyar nyelvet is alkalmazzák a mindennapi kommunikációjuk során, ezért kétnyelvű közösségnek nevezzük őket (Bartha 1999: 40).

Fontos, hogy a kommunikációs folyamat bármely formáját választják a szereplők, a sikeres és hatékony kommunikációnak éppúgy feltétele a közös valóság és a közös előismeret, mint a szóban zajló beszélgetések során.

A mimika szerepe a siketek kommunikációjában

Téma: A nyelvi és nem nyelvi jelek

Ajánlott évfolyam: 6. osztály

Ajánlott témakör: Kommunikáció

Didaktikai feladat: Ismeretbővítés

Ajánlott munkaforma: Csoportos munka

Módszertani ajánlás: IKT-eszközök alkalmazása, jelnyelvi jelek bemutatása

A mimika szerepe a siketek kommunikációjában

A hangzó nyelvekben lévő nem nyelvi vagy nonverbális jelek megismerésekor már tanultatok az arcjáték és a mimika szerepéről. Ezek tájékoztatnak bennünket a partnerünk érzelmeiről, irányítják a kommunikációt, illetve kiegészítik, megerősítik vagy módosítják a nyelvi jelek jelentését (Crystal 2005).

Most ugyanerről az elemről, azaz a mimikáról fogunk tanulni, de ebben az esetben mint nyelvi jelet fogjátok megismerni. Hogy lehet az, hogy egy jelnek egyszerre lehet nem nyelvi és nyelvi megvalósulása? Korábban már találkoztatok egy vizuális nyelvvel, a siketek jelnyelvével, amelyben a mimika nemcsak az érzelmek kifejezésére szolgál, hanem jelentésmódosító, nyelvtani funkciót is ellát. Tehát a jelnyelvben a hét alapérzelem kifejezésén túl (öröm, bánat, harag, meglepődés, undor, félelem, érdeklődés) a siketek számos olyan mimikai elemet használnak, amelyet a hallók nem. Ezen túlmenően pedig az általuk használt mimika sajátos jelentéstartalommal rendelkezik, konkrét információkat hordoz. Ez azt jelenti, hogy a jelnyelv esetében azok a speciális mimikai elemek, amelyek nyelvtani szerepet töltenek be, nyelvi jeleknek minősülnek, csupán nem akusztikusak! Az érzelmekifejezésnél azonban éppúgy nem nyelvi jelek, mint a hangzó nyelvekben.

Most vegyünk néhány példát: a siketek mimikával fejezik ki a térbeli, illetve időbeli távolság-közelség viszonyát; mennyiségek nagyságát; színárnyalatokat; halmazállapotokat; súlymértéket; formákat és méreteket; sajátos mozgásokat; fokozatokat; külső és belső tulajdonságokat, valamint a mondatok modalitását, azaz a beszélő (kommunikáló felek) szándéka szerinti közlésmódokat (Mongyi–Szabó é. n. [2004] 104).

Érdeemes megfigyelni, hogy a jelnyelvben használt mimikai formákat közvetlenül csak az adott jeleknél használják, míg a hangzó nyelvben is szerepet játszó lelkiállapotot tükröző mimika a közlemény egész ideje alatt jelen lehet. A jelnyelvben tehát a mimika képes betölteni a hangzó nyelvben megjelenő bizonyos nyelvi jelek funkcióit (Mongyi–Szabó é. n. [2004] 104–105).

A siket közösségek jellemzői

Téma: A siketek kommunikációs formái: a személyközi kommunikációtól a tömegkommunikációig

Ajánlott évfolyam: 7. osztály

Ajánlott témakör: Kommunikáció

Didaktikai feladat: Ismétlés, ismeretbővítés

Ajánlott munkaforma: Egyéni vagy páros

Módszertani ajánlás: A tananyag egyéni feldolgozását követően páros feladatmegoldás, majd csoportos ellenőrzés, megbeszélés

A kommunikáció formái, ismétlés

Emlékszel még, milyen formái vannak a kommunikációnak? Kommunikálhatunk szóban vagy írásban, és vannak olyan személyek, akik hallásállapotukból fakadóan egy vizuális nyelven, jelnyelven kommunikálnak.

A siketek és a siketség meghatározására két megközelítés ismert. Az egyik az orvosi, amely szerint a siketek olyan emberek, akik rosszul vagy egyáltalán nem hallanak. A másik a kulturális szemlélet, amely szerint a siketek olyan nyelvi és kulturális kisebbség tagjai, akik a világot vizuálisan érzékelik, és akik egymás között a hangzó nyelvektől eltérő modalitású nyelvet, jelnyelvet használnak a mindennapi kommunikációjuk során (Hattyár 2008). A jelnyelv a siket közösségek számára a legteljesebben hozzáférhető és legkönnyebben elsajátítható nyelv. Így ez biztosítja számukra a legteljesebb kommunikációs lehetőséget, hiszen a hallásállapotuk következményeképpen a hangzó nyelv elsajátítása nehézségekbe ütközik. Mivel a jelnyelvnek írott formája nincs, ezért írásbeli kommunikáció során a nyelv írott változatát alkalmazzák, és ezáltal kétnyelvű személyekké válnak.

A jelnyelvek természetes nyelvek lévén önállóan alakulnak és fejlődnek, mint a hangzó nyelvek, és sajátos grammatikával rendelkeznek. A használatukban ugyanolyan változatosságot mutatnak, mint a hangzó nyelvek. Korábbi tanulmányaitok során már megtanultátok, hogy a siketek kommunikációs folyamata miben különbözik a hallókétól.

Most nézzük meg még egyszer ismétlésképp a folyamat tényezőit: feladó, címzett, üzenet, (jelnyelvi) kód, kapcsolat, közös előismeretek és valóság, beszédhelyzet, csatorna. Utóbbi a hangzó csatornákat tekintve korlátozottabb, mint a hallók kommunikációja során, hiszen a siketek nem tudnak például telefonon kommunikálni, de bárhol létrejöhet a kommunikációs folyamat, ahol a szemkontaktus, illetőleg a képek közvetítése nem ütközik akadályba. Ilyen például a Viber, a Skype és egyéb videoküldésre alkalmas kommunikációs lehetőségek. A jelnyelv használata során éppúgy beszélhetünk kétirányú, illetve egyirányú, valamint közvetlen és közvetett kommunikációról. Nézzünk néhány példát!

	Közvetlen	Közvetett
Kétirányú	Két siket otthon kommunikál	Videobeszélgetés Skype-on, Viberen
Egyirányú	Egy siket személy posztol egy eseményt a vlogon	Jelnyelvi tolmácsolással akadálymentesített parlamenti közvetítés

1. ábra

Példák a jelnyelvi kommunikációs formákra

Kétirányú közvetlen kommunikáció esetén személyek közti diskurzus megvalósulásáról beszélünk. A kétirányú közvetett kommunikáció esetében már egy közvetítő eszköz alkalmazása szükséges a sikeres diskurzus érdekében, például webkamera használata skype-oláshoz. Az egyirányú közvetlen kommunikáció során például egy vlogon (más néven videoblog, a siketek által közkedvelt kommunikációs felület, amely lehetővé teszi mind írásbeli, mind jelnyelvi videók, felvételek közzétételét) történő videó posztolását értjük. Ilyenkor az üzenet megjelenik az adott felületen, amely a vevők számára kódolhatóvá válik, de nem feltétlenül érkezik rá válasz. Ebben az esetben egyirányú a kommunikáció. Az egyirányú közvetett kommunikáció, például egy jelnyelvi tolmácsolással ellátott műsor közvetítése, amelynek során nincs lehetősége a vevőnek válaszolni a feladó üzenetére.

A siketek társadalmi integrációja

Téma: Az oktatás és munkavállalás kapcsolatának problémája siketek esetében

Ajánlott évfolyam: 8. osztály

Ajánlott témakör: Nyelv és társadalom

Didaktikai feladat: Ismeretbővítés, szövegértés

Ajánlott munkaforma: Egyéni

Módszertani ajánlás: Az egyéni feladatmegoldást követően csoportos ellenőrzés, közös problémafelvetés és megvitatás

A 8. évfolyamhoz nem készült külön tananyag, a szövegértéshez kapcsolódó olvasmány képezi az ismeretanyagot.

A feladatokhoz kapcsolódó tananyagok a középiskola 9–12. évfolyamai számára

A siketekkel és a jelnyelvekkel kapcsolatos tévhitek

Téma: A siketséghez és a jelnyelvhez fűződő attitűdök

Ajánlott évfolyam: 9. osztály

Ajánlott témakör: Kommunikáció, Nyelv és társadalom

Didaktikai feladat: Ismétlés, ismeretbővítés

Ajánlott munkaforma: Egyéni munka, majd közös megbeszélés

Módszertani ajánlás: A totót a tananyag ismertetése előtt végeztessük el!

A 9. évfolyamhoz nem készült külön tananyag, az olvasmány képezi az ismeretanyagot.

Nyelvváltozatok

Téma: A jelnyelv területi változatai

Ajánlott évfolyam: 10. osztály

Ajánlott témakör: Nyelvváltozatok

Didaktikai feladat: Szóbeli szövegalkotási képesség fejlesztése, ítézőképesség fejlesztése

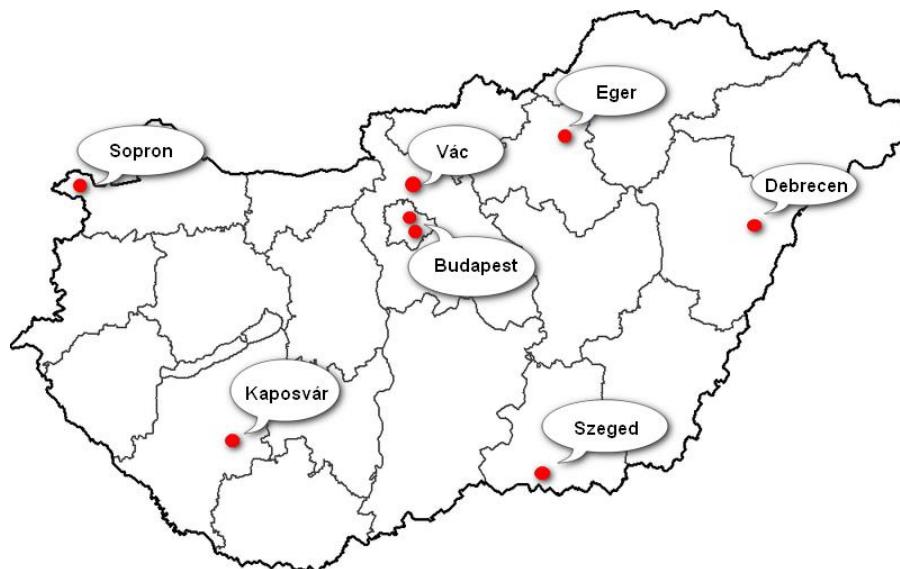
Ajánlott munkaforma: Kiscsoportos munkaforma

Módszertani ajánlás: A tananyag feldolgozásához IKT-eszközök alkalmazása ajánlott

A jelnyelv területi változatai

A jelnyelvek a hangzó nyelvekhez hasonlóan fejlődnek és változnak, változataikban élnek. A különböző országokban tehát nemcsak különböző jelnyelveken kommunikálnak az ott élő siketek, hanem az adott országon belül is mutatkozhatnak eltérések, akár csak a hangzó nyelvek esetében. Ez a magyar jelnyelvre is igaz.

A magyar jelnyelvnek jelenleg hét területi változatát különböztetik meg, amelyek a Magyarországon működő siketiskolák körül alakultak ki. Az iskolák a következő városokban jöttek létre: Budapesten, Vácott, Egerben, Debrecenben, Sopronban, Kaposvárott, Szegeden.

2. ábra

A magyarországi siketiskolák

Vajon miért alakulhattak ki épp itt a változatok? A siketek életében az iskolának meghatározó szerepe van. Azok a gyermekek, akik ezekben az intézményekben tanulnak, többnyire már egészen kicsi

korokban ide kerülnek. Gyakran bentlakásos formában végzik a tanulmányaikat, amelynek köszönhetően nagyon zárt közösségek alakulnak ki. Ezekben a közösségekben a nyelvhasználat éppúgy a nyelvhasználók által formálódik és változik, mint bármely más hangzó nyelv esetében.

Magyarországon belül két különböző területen élő siket természetesen ugyanúgy megérti egymást, akár csak a hallók, azaz a jelnyelvi változatok átjárhatósága adott. Ennek ellenére a jelnyelvben is vannak bizonyos elemek, amelyeket eltérően jelel például egy Vácott vagy egy Budapesten élő jelnyelvhasználó. Nézzünk néhány példát a területi jelnyelvi változatokra!

kenyér	gimnázium	jelnyelv
		

3. ábra

Példák a területi jelnyelvi változatokra

Nyelvi jelek a jelnyelvben

Téma: Ikon, index, szimbólum

Ajánlott évfolyam: 11. osztály

Ajánlott témakör: Bevezetés, stílus és stilisztika

Didaktikai feladat: Ismétlés, ismeretbővítés

Ajánlott munkaforma: Kiscsoportos feladatmegoldás

Módszertani ajánlás: IKT-eszközök alkalmazása javasolt

Miután a hangzó nyelv nyelvi jeleit összetevői szerint rendszerezték, vizsgáljuk meg ugyanezt a jelnyelvek szempontjából! A jelnyelvekben a jelölő nem hangsor lesz, hanem egy manuális-vizuális jel, valamint a hozzákapcsolódó mimika, a jelölt pedig ugyanúgy, mint a hangzó nyelvben, egy fogalom. A jelnyelvekben használt jelek a hangzó nyelvhez hasonlóan konvencionálisak, vagyis társadalmi megegyezésen alapulnak, ám ez nem jelenti azt, hogy ne lehetnének motiváltak, azaz ne képezhetnék le a valóság egy-egy részletét. Például számos (személy) névvel egy olyan jellegzetes tulajdonságát jelöli az adott személynek, amely által a befogadó, vagyis a közösség minden tagja számára egyértelművé válik, hogy kiről van szó.

Természetesen a jelnyelvek esetében is csoportosíthatjuk a jeleket a jelölő és a jelölt viszonya alapján, így azok is lehetnek ikonikusak, indexikusak és szimbolikusak éppúgy, mint a hangzó nyelvben. Konvención, azaz közösségi megegyezésen alapul, hogy mely fogalom jelölésére mely jelet/jeleket használják, és ez nemzedékeken keresztül öröklődik (Mongyi–Szabó é. n. [2004] 47–49).

A jelnyelvek 60%-ban ikonikus jeleket alkalmaznak, vagyis a jelölő és a jelölt között általában formai hasonlóságon alapuló kapcsolat áll fenn. Ilyen ikonikus jel például a HELIKOPTER. Mivel a jelnyelvek tulajdonképpen egy háromdimenziós térben képezik a jeleiket, kihasználják a tér és az emberi test nyújtotta lehetőségeket (Mongyi–Szabó é. n. [2004] 47–49). Nézzünk néhány példát az ikonikus jelekre!

helikopter	teknős	tea
		

4. ábra

Példák az ikonikus jelekre

Az indexikus jelek esetében a jelölő gyakran a jelölt egyetlen tulajdonságára utal, így a közöttük levő kapcsolat nem egyértelmű. A jelnyelv jelkészletének kb. 30%-át teszik ki az indexikus jelek (Mongyi–Szabó é. n. [2004] 47–49). Nézzünk példát az indexikus jelekre!

virág	cseresznye	tavas
		

5. ábra

Példák az indexikus jelekre

A szimbolikus jeleknél a jelölő és a jelölt között nincs természetes, megfejtető kapcsolat, csak a megállapodást ismerve érthetőek. A hangzó nyelvben a szavak többségét a szimbolikus jelek alkotják, a jelnyelvben azonban a jeleknek csupán 10–20%-a sorolható ebbe a kategóriába (Mongyi–Szabó é. n. [2004] 47–49). Nézzünk példát a szimbolikus jelekre!

ember	feleség	január
		

6. ábra

Példák a szimbolikus jelekre

Ismeretek Magyarország egyetlen nyelvi kisebbségéről

Téma: Kétnyelvűség és kétkultúráság

Ajánlott évfolyam: 12. évfolyam

Ajánlott témakör: Nyelv és társadalom

Didaktikai feladat: Ismeretbővítés, érettségi vizsgára való felkészítő feladat

Ajánlott munkaforma: Csoportos

Módszertani ajánlás: Szóbeli feladatmegoldás, majd érvelő esszé írása

Korábban a hangzó nyelvek kapcsán már tanultatok a kétnyelvűségről, de most vizsgáljuk meg, hogyan értelmezhető ez a fogalom, ha hangzó és vizuális nyelvi kétnyelvűségről, illetve kétkultúráságról beszélünk.

A siketek a közösségükön belül jelnyelven kommunikálnak, míg egy halló emberrel már az írott nyelv segítségével, illetve a kevésbé hatékony szájról olvasás útján vagy beszéd segítségével értetik meg magukat. Ezáltal két nyelv rendszeres használata jellemzi őket, vagyis kétnyelvűek.

Kétkultúrás közösségnek nevezzük őket, hiszen a saját közösségükben a maguk által kialakított normák szerint, a közösségi szabályoknak megfelelően viselkednek. Ugyanakkor a hallók között bizonyos mértékig alkalmazkodnak a többségi társadalom viselkedési és kulturális elvárásaihoz. Grosjean (1992) hangsúlyozza, hogy a két kultúra jellegzetességeit nem lehet olyan élesen szétválasztani, mint két nyelv sajátosságait, így minden bizonnyal mindig keveredni fognak a kulturális jelenségek.

Most nézzük meg, mit jelent a siket kultúra fogalma! A kultúra 5 kritérium alapján határozható meg: nyelv, értékek, hagyományok, normák és identitás alapján (Padden–Humphries 2006). Ezek a kritériumok a siket kultúrában is felfedezhetők, és a közösségi szerveződésnek megfelelően gyakran másképp valósulnak meg, mint a többségi társadalom kulturális szokásai. A kultúrához való viszonyt azonban nagyban meghatározza az, hogy a siket gyermek halló vagy siket környezetben nevelkedik-e. A siket családokon belül ugyanis természetes hagyományozódása van a kulturális szokásoknak, míg a halló családokban a siketekhez köthető értékek a halló szülőkön keresztül nem tudnak

továbbörökítődni. Ennek következtében a közösségnek óriási szerepe és felelőssége van mind a nyelvi, mind a kulturális szokások közvetítésében (Benedict–Legg 2014).

- A fentiek alapján a jelnyelvhasználat az egyik legmeghatározóbb eleme a siket kultúrának, amely egyben a siketek identitásának alappillére, az önazonosságuk szimbóluma is. A közösség kulturális értékeit, jellegzetességeit Hattyár Helga (2008) gyűjtötte össze:
- Saját szövetséggel, érdekvédelmi szervezettel rendelkeznek.
- Önálló folyóiratuk van.
- Rendezvényeket, klubokat szerveznek mind az idősebb, mind a fiatalabb korosztály számára.
- Létezik siket költészet, illetve jelnyelvi versfordítások, dalszövegfordítások egyaránt (például: Petőfi Sándor: Nemzeti dal).
- Fontos ismeretterjesztő feladatokat is ellátnak a közösségük, nyelvük elfogadása érdekében.
- Saját sportklubot hoztak létre. Létezik siketlimpia.

Az alábbiakban siket szülők halló gyermekeinek megfigyelései alapján gyűjtöttünk össze néhány jellegzetes siketes viselkedési mintát (Bokor 2013):

- Jellemző rájuk az egymás közötti folyamatos kommunikáció, amelyhez körben helyezkednek el, hogy jól lássák egymást.
- Nyelv mint kulturális jelenség.
- Sokkal közvetlenebbek, mint a hallók.
- Kívülről jövőket nehezebben fogadnak el, egymás között sokkal nyitottabbak.
- Nagyon összetartóak.
- Temperamentumosak, barátságosak, kevésbé figyelnek arra, hogy mások mit gondolnak róluk, kisebb a szégyenérzetük.
- Más a tabuértelmezésük.

A fentiek alátámasztják azt a nézetet, hogy a nyelv fontos részét képezi a kultúrának, amely által identitásformáló szerepe van, és amelyen keresztül kialakulhat egy közösség összetartó ereje.

Irodalom

- Bartha Csilla 2004. Siket közösség, kétnyelvűség és a siket gyermekek kétnyelvű oktatásának lehetőségei. In: Ladányi Mária – Dér Csilla – Hattyár Helga (szerk.) „...még onnét is eljutni túlra...” *Nyelvészet és irodalmi tanulmányok Horváth Katalin tiszteletére*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 313–332.
- Benedict, Beth Sonnenstrahl – Legg, Janelle 2014. Deaf Culture and Community. <http://www.csdb.org/wp-content/uploads/2014/05/Deaf-Culture-and-Community.pdf>. (2016. július 13.)
- Bokor Julianna 2013. Siket szülők halló gyermekeinek identitása a nyelvhasználat tükrében. In: Kontra Miklós – Németh Miklós – Sinkovics Balázs (szerk.) *Elmélet és empiria a szociolingvisztikában. A 17. Élőnyelvi Konferencia kötete*. (Szeged, 2012. aug. 30. – szept. 1.) Gondolat Kiadó. Budapest. 83–100.

Crystal, David 2005. *A nyelv enciklopédiája*. Osiris Kiadó. Budapest.

Grosjean, Francois 1992. The bilingual & the bicultural person in the hearing & in the deaf world. *Sign Language Studies* 77: 307–320.

Gósy Mária 2004. *Fonetika*. Osiris Kiadó. Budapest.

Mongyi Péter – Szabó Mária Helga é. n. [2004]. *A jelnyelv nyelvészeti megközelítései*. Fogyatékosok Esélye Közalapítvány. Budapest.

Padden, Carol – Humphries, Tom 2006. *Inside Deaf Culture*. Harvard University Press. Cambridge.